

(prozyvalky) allow children to identify their critical attitude to the partner, to ridicule his or her defects, to emphasize negative qualities which are unacceptable in communicative interaction. The ability to establish friendship to reach agreement are formed due to usage of such genre of children's folklore as myrylky. There are such kinds of folklore as movchanky and myrylky, which are significant for the development of social children's partnership. They allow to acquire such important social and psychological qualities as determination, endurance, concentration, skills of making common solution, fair distribution of roles in a team. In scientific exploration the author emphasizes, availability, motivational orientation of the studied children's folklore genres. He also stresses the necessity of its usage in the process of social education of children by different social institutions.

Conclusion. *Ukrainian children's folklore in its genre variety meets the above requirements. Formation of skills of cooperation, social partnership among children can be implemented naturally in an interactive way, without unnecessary coercion, on the contrary, at the initiative of the young participants thanks to life games, rhymes, miniloc, movchanuk, teasing.*

Keywords: *children's folk-lore; social partnership; partnerships; folk games; teaser (draznylky); myrylky; silence (molchanky); rhymes (lichylky).*

*Одержано редакцією 21.06.2016
Прийнято до публікації 25.06.2016*

УДК [316.36-055.52]:159.922.8

Лук'янова Катерина Андріївна,
аспірантка кафедри соціальної педагогіки
Національного педагогічного університету
ім. М.П. Драгоманова, Україна

УСВІДОМЛЕНЕ СТАВЛЕННЯ ДО БАТЬКІВСТВА СТУДЕНТІВ ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНИХ ЗАКЛАДІВ ЯК СКЛАДНИК ОСОБИСТІСНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ

Анотація. *Розкрито тенденції психічного розвитку студентів професійно-технічних навчальних закладів. Виявлено характерні для цього віку новоутворення, а саме – самовизначення в різноманітних сферах діяльності та побудови життєвих планів. У зв'язку з проблемою знецінення значущості культу батьківства в сучасному світі обґрунтовано необхідність формування усвідомленого ставлення до батьківства у студентів ПТНЗ як складника особистісного самовизначення.*

Ключові слова: *батьківство; усвідомлене ставлення до батьківства; батьківська позиція; стратегія реалізації батьківства; особистісне самовизначення; професійне самовизначення; світогляд; життєві плани.*

Постановка проблеми. Ситуація сьогодення характеризується динамічними змінами в усіх сферах суспільного життя, що безперечно супроводжується трансформацією суспільної свідомості та перебудовою характерних для неї ієрархії ідей і поглядів. Різка зміна пріоритетів, поява нових цінностей і переорієнтація поглядів щодо значущості тих чи тих моральних якостей приводять до занепаду духовної сфери, знецінення позитивних духовних відношень між людьми сприяє появі широкого спектру соціальних проблем, які стосуються, у першу чергу, молодого покоління і, на жаль, дестабілізують його положення в реаліях сучасного світу. Молодь, зокрема й студенти професійно-технічних закладів, стоять на шляху самовизначення та формування світогляду, вибору пріоритетів і цінностей у власному житті. Це стосується й усвідомленого ставлення до батьківства, яке наразі переживає кризу в сучасному українському суспільстві у зв'язку з прагненням молоді досягти матеріального

благополуччя та професійного зросту, жити задля власного задоволення, неготовністю нести відповідальність за власні вчинки. Також актуальність дослідження обумовлена проблемою знецінення морально-духовної цінності батьківства серед молодого покоління, зокрема студентів ПТНЗ, і необхідністю формування усвідомленого ставлення до батьківства як складника особистісного самовизначення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні та практичні аспекти проблеми самовизначення на етапі ранньої юності, формування в цей період ціннісних переконань і системи світоглядних позицій відображені у працях І. Бега, Л. Божович, Е. Еріксона, І. Кона, В. Мухіної та інших. Так, В. Мухіна зазначає, що юність є тим періодом, який забезпечує становлення людини як особистості, «коли юнак, перебуваючи на шляху онтогенетичної ідентифікації вподібнення іншим людям, присвоїв від них соціально значущі властивості особистості, здатність до співпереживання, до активного морального відношення до людей, до самого себе і до природи; здатність до засвоєння конвенційних ролей, норм, правил поведінки в суспільстві» [5, с. 422].

Концептуальні положення щодо формування усвідомленого ставлення до батьківства зустрічаємо в роботах Т. Веретенко, І. Звереві, Г. Лактіонової, А. Макаренко, Р. Овчарові, А. Співаковської, В. Сухомлинського, Г. Філіпової, Ф. Хорвата та інших. Роль педагога у формуванні усвідомленого ставлення до батьківства досліджували Т. Алеєксеєнко, А. Капська, Л. Міщик, В. Постовий, І. Трубавіна.

Визначення невіршених раніше частин загальної проблеми. Зосередженість діяльності ПТНЗ лише на необхідності забезпечення особистості професійними навичками і вміннями приводить до нехтування проблемою становлення повноцінної особистості, у тому числі й формування адекватної позиції студентства до майбутнього батьківства. Відсутність теоретичної науково обґрунтованої програми, яка слугувала б підґрунтям для впровадження у практику інноваційних форм соціально-педагогічної роботи, зумовлює необхідність проведення комплексних досліджень у цій сфері.

Мета статті полягає у визначенні й теоретичному обґрунтуванні доцільності формування усвідомленого ставлення до батьківства у студентів ПТНЗ як складника особистісного самовизначення.

Викладення основного матеріалу дослідження. Високоосвічена, інтелектуально і духовно розвинена особистість – ідеал українського громадянина на сучасному етапі розвитку нашої країни та у світлі її євроінтеграційних прагнень. Так, у Законі України «Про освіту» зазначається, що «метою освіти є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, розвиток її талантів, розумових і фізичних здібностей, виховання високих моральних якостей, формування громадян, здатних до свідомого суспільного вибору, збагачення на цій основі інтелектуального, творчого, культурного потенціалу народу, підвищення освітнього рівня народу, забезпечення народного господарства кваліфікованими фахівцями» [2]. Безперечно, держава покликана забезпечити здобуття відповідної професії, підготовку кваліфікованих кадрів у певній сфері діяльності, які здатні до активної та творчої реалізації здобутих умінь і навичок, професійного саморозвитку і самоосвіти.

Це призначена здійснювати професійно-технічна освіта, яка «передбачає формування у громадян професійних умінь і навичок, необхідних для виконання певної роботи чи групи робіт, і може здійснюватися у професійно-технічних навчальних закладах, а також шляхом індивідуального чи курсового навчання на виробництві, у сфері послуг» [3]. Навчання у професійно-технічних закладах демонструє початок самостійного життя особистості та побудови життєвої перспективи.

Зазвичай вступниками професійно-технічних закладів є випускники 9-х класів. Цей віковий етап розвитку особистості охоплює період ранньої юності (з 14-15 до 18 років). Він характеризується переходом особистості від дитинства до дорослості, оволодінням самостійністю, відповідальністю. І хоча самостійність юнака є ще досить

відносною у зв'язку з матеріальною залежністю від батьків, відсутністю стабільного соціального положення, усе ж відбувається прагнення побудови життєвої перспективи та формування світогляду, розв'язання власних життєвих проблем.

Соціальна ситуація розвитку обумовлена перебуванням на порозі вступу в самостійне життя. Завершення первинної соціалізації створює умови для визначення свого місця в житті, прагнення намітити «траєкторію руху». Найважливішим завданням цього віку є самовизначення у пріоритетних сферах життєдіяльності – особистісній, професійній, соціальній, моральній, екзистенційній. У зв'язку з цим відбувається формування своєрідної внутрішньої позиції, що відображається спрямованістю в майбутнє, оцінюванням теперішнього крізь призму бажаного й очікуваного.

Провідною діяльністю в ранньому юнацькому віці є навчально-професійна, що виконує особливо важливе значення у випадку прийняття рішення вступу до професійно-технічного закладу й опанування відповідною до власних уподобань та інтересів професією.

Доречним вважаємо наголосити на новоутвореннях даного вікового періоду. Психологічним надбанням ранньої юності є розвиток самосвідомості, відкриття внутрішнього світу й усвідомлення своїх особливостей, що пов'язано з прагненням пізнати всі аспекти власної особистості, самовизначення щодо професійної діяльності, активне формування світогляду, поступове входження в різноманітні сфери життєдіяльності.

Формування життєвих планів постає характерною особливістю особистості раннього юнацького віку. Це стосується як майбутньої професійної діяльності, так і особистісного становлення, реалізації себе в різних сферах життєдіяльності. Проте проблема полягає в тому, що юнак, окреслюючи ідеал бажаного майбутнього, не замислюється над шляхом його досягнення, задовольняючись лише результатом. На цьому наголошує й російський дослідник І. Кон, який зазначає, що «життєвий план у точному сенсі цього слова виникає в тому випадку, коли предметом роздумів постає не лише кінцевий результат, але й способи його досягнення, шлях, якого людина має намір дотримуватися, й ті об'єктивні та суб'єктивні ресурси, які їй для цього необхідні [...]. Життєвий план – це план діяльності» [4, с. 191].

Важливим на етапі навчання особистості у ПТНЗ виступає не лише професійна підготовка, а й особистісне самовизначення, узгодження всіх прагнень із важливими життєвими пріоритетами (кар'єрними, сімейними, соціальними). Оскільки підготовка до шлюбу та сімейного життя посідає особливе місце в даний віковий період студентства, то й формування усвідомленого ставлення до батьківства як складника особистісного самовизначення має надзвичайно цінне значення. Адже, на думку російської дослідниці А. Співаковської, «бути батьками ми вчимося точнісінько так, як учимося бути чоловіками і дружинами, як осягаємо таємниці майстерності та професіоналізму в будь-якій справі» [8, с. 28].

Батьківська позиція особистості починає формуватися задовго до появи в молодій родині малюка. Пов'язано це з особистісними якостями та рисами молодої людини, наповненості її духовного світу, стилю життя, прагненні до особистісного розвитку і самовдосконалення, досвіду взаємодії з власними батьками. Проте найважливішою умовою формування батьківських позицій постає природна потреба і бажання закоханих людей народити дитину, що сприяє повноцінному розкриттю батьківського потенціалу.

Найблагодійнішою та найуніверсальнішою місією в житті кожної людини, вважає видатний педагог В. Сухомлинський, є батьківство і материнство. Не випадково відповідальним завданням педагогів він уважав моральну підготовку в ранньому юнацькому віці до шлюбу, повноцінного сімейного життя у злагоді та взаєморозумінні, ознайомлення з особливостями взаємовідносин між чоловіком і дружиною, їхніми виховними можливостями і, як наслідок, формування в молоді свідомої батьківської позиції. У зв'язку з цим у Павлівській школі тривалий час викладався цикл етичних бесід «Сім'я, шлюб, любов, діти», основна мета якого була спрямована на підготовку юнаків і

дівчат до родинного життя й виховання дітей, злагоджених взаємовідносин у сімейному колі. Продовжуючи своє життя в дітях, людина творить майбутнє. Педагог упевнений у власній думці, що «батьківство та материнство – друге народження людини... Ставши батьком або матір'ю, людина, морально підготовлена до цього великого акту людського діяння, по-справжньому народжується» [9, с. 610].

Особливої уваги, на нашу думку, заслуговує питання бажання, прагнення, потреби, а також мотивів молодих людей до народження дітей та їхнього подальшого виховання. Так, А. Співаковська виокремлює мотиви, якими керується молодь у процесі прийняття рішення опанувати ролями батьків і безпосередньо в процесі виховання молодого покоління [8, с. 36–39]: 1) виховання й потреба в емоційному контакті, що проявляється у прагненні батьків обмежити коло власних взаємостосунків лише дитиною; 2) виховання й потреба сенсу життя, у цьому випадку піклування та турбота про дитину виступає для батьків справою всього життя; 3) виховання й потреба досягнення, проявляється у прагненні батьків утілити у своїх дітях власні нереалізовані дитячі прагнення і бажання; 4) прагнення реалізації певної виховної системи, яка досить часто виступає модою данини і не підлягає ніякій критиці зі сторони батьків; 5) виховання як формування певних якостей, які мають для батьків надцінне значення, і наявність даної якості, на їхню думку, забезпечить ефективну життєдіяльність дитини у складних умовах сучасності.

Для майбутніх батьків важливо сформувати індивідуальну оптимальну і рухливу ієрархію мотивів, яка належним чином репрезентуватиме прагнення до реалізації батьківських домагань, і в той самий час урахувуватиме потреби та бажання самої дитини. Це забезпечить побудову дитячо-батьківських взаємостосунків на суб'єкт-суб'єктному рівні, сприйняття батьками дитини як рівноправного партнера, забезпечення діалогічного виховання, що є умовою ефективної батьківської позиції.

Українські дослідники О. Безпалько і Г. Лактіонова трактують усвідомлене батьківство як форму батьківства, що ґрунтується на відповідальному ставленні батьків чи осіб, які їх замінюють, до створення умов для повноцінного розвитку дитини з урахуванням її індивідуальних особливостей [10, с. 53].

На нашу думку, усвідомлене ставлення до батьківства проявляється в осмисленні його особистісного сенсу, позитивному відношенні до нових обов'язків, нової ролі, розумінні проблем, що пов'язані з батьківством, та прагненням їх розв'язувати, бажанні в майбутньому будувати злагоджену взаємодію з партнером задля створення належних умов для розвитку, виховання й навчання особистості дитини. Окрім того, усвідомлене ставлення до батьківства пов'язане з прагненням особистості до здобуття необхідних педагогічних знань, прояву ширих почуттів, перш за все, любові, а також оволодінням уміннями й навичками піклування про дитину.

Досягнення цієї мети зумовлено вибором стратегії реалізації батьківства. У науковій літературі виокремлено два різновиди стратегій прояву поведінкового аспекту батьківства [6, с. 46]: 1) сприйняття батьківської ролі як тимчасового чи постійного обмеження для самореалізації, що особливо стосується жінок, які вимушені поєднувати виконання професійних, подружніх, батьківських і господарських обов'язків; 2) сприйняття батьківської ролі як появу нових можливостей для самореалізації, власного розвитку і розвитку сім'ї.

Ми схилиємося до думки, що друга стратегія представляє найбільш оптимальний варіант реалізації батьківства для студентів ПТНЗ. Поява в родині дитини надихає батьків на створення сприятливих умов для її розвитку й виховання, спільна діяльність подружжя, що спрямована на догляд і турботу про дитину, налагоджує атмосферу й домашній затишок, спонукає до підкорення вершин як у професійній сфері, так і у творчій діяльності. Тому для батьків важливе місце в особистісному розвитку, окрім самореалізації у професійній діяльності, посідає самоосвіта і збагачення досвіду педагогічними знаннями.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Найважливішим завданням для студентів ПТНЗ є самовизначення у пріоритетних сферах життєдіяльності – особистісній,

професійній, соціальній, моральній, екзистенційній. Формування усвідомленого ставлення до батьківства посідає особливо цінне значення у процесі особистісного самовизначення, адже цей віковий період передбачає підготовку до шлюбу й сімейного життя. Для цих студентів важливо осмислити особистісний сенс батьківства, виробити позитивне відношення до нової ролі, сформуванню індивідуальну оптимальну й рухливу ієрархію мотивів, стратегію реалізації батьківства, яка належним чином репрезентуватиме прагнення до реалізації батьківських домагань. Тому важливим постає впровадження інноваційних форм соціально-педагогічної роботи у ПТНЗ із метою формування у студентів усвідомленого ставлення до батьківства як складника особистісного самовизначення.

Список використаної літератури

1. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери / [за заг. ред. проф. І. Д. Звереві]. – Київ, Сімферополь : Універсум, 2012. – 536 с.
2. Закон України «Про освіту» [Електронний ресурс] : Верховна рада УРСР; Закон від 23.05.1991 № 1060-ХІІ; Редакція від 19.02.2016. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1060-12/page>.
3. Закон України «Про професійно-технічну освіту» [Електронний ресурс] : Верховна рада України; Закон від 10.02.1998 № 103/98-ВР; Редакція від 01.01.2016. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/103/98-%D0%B2%D1%80/page>
4. Кон И. Н. Психология ранней юности : кн. для учителя / И. Н. Кон. – М. : Просвещение, 1989. – 255 с.
5. Мухина В. С. Возрастная психология: феноменология развития, детство, отрочество : учебник [для студ. вузов] / В.С. Мухина. – М. : Издательский центр «Академия», 1999. – 456 с.
6. Овчарова Р. В. Психологический анализ особенностей формирования осознанного родительства в молодой семье / Р. В. Овчарова // Вестник института семьи : Периодический научно-практический журнал. – Вып. 1. – Екатеринбург : УрГИ, 2008. – С. 45–50.
7. Сметаняк В. Психологічні особливості ціннісного самовизначення особистості у ранній юності / В. Сметаняк // Психологія особистості. – 2012. – № 1 (3). – С. 177–183.
8. Спиваковская А. С. Как быть родителями : (О психологии родительской любви) / А. С. Спиваковская. – М. : Педагогика, 1986. – 160 с.
9. Сухомлинский В. А. Мы продолжаем себя в детях : Избранные произведения : В 5-ти томах / В. А. Сухомлинский / [редкол. : А. Г. Дзевеин (пред.) и др.]. – К. : Рад. школа, 1979-1980. – Т. 5. – С. 609–616.
10. Усвідомлене батьківство як умова повноцінного розвитку дитини та підвищення виховного потенціалу громади : [Методичні матеріали до тренінгу] / [упоряд. І. В. Братусь та ін.]; за заг. ред. Г. М. Лактіонової. – К. : Наук. світ, 2006. – 86 с.

References

1. Encyclopedia for social workers / for zag. editorship of professor I. D. Zvereva] (2012). Kyiv, Simferopol: Universe (in Ukr.)
2. The law of Ukraine «On education»: The Verkhovna Rada of the Ukrainian SSR; The law of 23.05.1991 № 1060-XII; edition 19.02.2016. Retrieved from <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1060-12/page>. (in Ukr.)
3. The law of Ukraine «On vocational and technical education»: The Verkhovna Rada of the Ukrainian; The law of 10.02.1998 № 103/98-BP; edition 01.01.2016. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/103/98-%D0%B2%D1%80/page> (in Ukr.)
4. Kon, I. N. (1989). Psychology of early adolescence : a book for teachers. Moscow: Prosvetsheniye (in Russ.)
5. Muhyina, V. S. (1999). Age psychology : phenomenology of development, childhood, adolescence : a textbook [for stud. universities]. Moscow: Akademiya (in Russ.)
6. Ovcharova, R. V. (2008). Psychological analysis of the peculiarities of the formation of conscious parenthood in a young family. *Vestnik instituta sem'i : Periodicheskij nauchno-prakticheskij zhurnal (Bulletin of the Institute of the family : Periodic scientific and practical journal)*, 1, 45–50 (in Russ.)
7. Smetanjak, V. (2012). Psychological peculiarities of axiological self-determination of personality in early adolescence. *Psihologija osobistosti (Personality psychology)*, 1 (3), 177–183 (in Ukr.)
8. Spivakovskaja, A. S. (1986). How to be parents (About psychology of parents love). Moscow: Pedagogika (in Russ.)
9. Suhomlinskij, V. A. (1979-1980). We keep ourselves in the child : Selected works : In 5 volumes / [editorial board : A. G. Zavarin and other]. Kiev: Radyans'ka shkola, Vol. 5, 609–616 (in Russ.)
10. Conscious parenting as a condition of full development of the child and increase educational potential of the society: [teaching materials for the training] / [edited by G. M. Laktionova. (2006). Kyiv: Naukoviy svit (in Ukr.)

Abstract. *Lukyanova K. A. Conscious attitude to parenthood students' of vocational education institutions as a component of personal self-determination.*

Introduction. *It focuses attention on of dynamic change and transformation of all spheres of life, the emergence of new priorities, the depreciation of the positive spiritual values that leads to problems in*

personality development of the individual. In particular, the decline of the importance of the cult of fatherhood among the young generation makes it necessary to develop a conscious relationship to the mastery of the roles of parents in students of vocational educational institutions as part of their personal identity.

The purpose of this article consists in definition and theoretical rationale for the formation of a conscious attitude to parenthood among students of vocational educational institutions as a component of personal self-determination.

Methods. To achieve this goal, we used a complex of theoretical methods – analysis, synthesis, systematization, generalization and comparison of theoretical material.

Results. The peculiarities of the age span of students in vocational educational institutions, social situation of development, leading activity, mental neoplasms age. It justifies the importance of building life plans, self-determination and self-realization in different spheres of life – personal, professional, moral, social and the like. The author defines the notion of a conscious relationship to fatherhood, its features, motivating the implementation of parental roles. It is analyzed scientifically-based views on this subject known to local educators and psychologists. The author focused on identifying strategies for the implementation of the paternity testing, identified the best of them.

In the article the necessity of formation of students of vocational institutions, the optimal hierarchy of motives, this properly will present a desire for parenthood.

Originality. The article identifies that the focus of activities of vocational and technical institutions only need to provide the individual professional skills leads to a neglect of the problem of becoming a full-fledged personality, including the formation of an adequate position students for future fatherhood.

Conclusion. Important at the stage of learning of the individual in vocational school is not only training, but also personal self-determination, coordination of all aspirations with important life priorities (career, family, social). Therefore, according to the author, the important is the introduction of innovative forms of socio-educational work in vocational educational institutions with the purpose of formation of students' conscious attitude to parenthood as a component of personal self-determination.

Ключові слова: parenting; conscious attitude to parenthood; parent's position; the implementation strategy of paternity; personal identity; professional identity; world view; life plans.

Одержано редакцією 27.09.2016
Прийнято до публікації 05.10.2016

УДК 37(09)(477.52) Ступак

Похілько Олена Вікторівна,
аспірант кафедри педагогіки,
Сумський державний педагогічний університет
імені А. С. Макаренка, Україна

ОСНОВНІ НАПРЯМИ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНОЇ СПАДЩИНИ Ю. СТУПАКА

Анотація. Виокремлено і проаналізовано основні напрями науково-педагогічної спадщини Ю. Ступака: літературознавчий, методичний, історико-педагогічний, етнопедагогічний, мистецтвознавчий, краєзнавчий, бібліографічний. Визначено змістові особливості історико-педагогічного й етнопедагогічного доробку вченого (обґрунтування народної педагогіки як окремої галузі педагогічних знань; розкриття виховного потенціалу фольклору). Доведено, що Ю. Ступак – один із перших радянських педагогів, який наполягав на доцільності використання самого терміну і засобів народної педагогіки в освітянській теорії й практиці, демонстрував красу рідного слова та унікальність української культури, був автором перших підручників з української дитячої літератури.

Ключові слова: науково-педагогічна спадщина; Ю. Ступак; літературознавство; методика викладання; історія педагогіки; етнопедагогіка; мистецтвознавство; краєзнавство; бібліографічна робота.